

Minneoppgave - UiO

John Fridjof Strand, Ullerøy, 1747 SKJEBERG
T 69 16 93 71

John Strand er født 28. juni 1908, på Strand i Ullerøy. Det ligger helt til sjøen, syd for gården Ørseng. John forteller til sin søsterdatter Reidun Loose, som skriver så tett opp til det John forteller som mulig, i en blanding av direkte og indirekte tale. John snakker Ullerøy-dialekten, men det er ikke lagt vinn på å beholde den.

1. Boligforhold.

Der første barndomshjemmet var et hus på halvannen etasje, men ikke innredet i 2. etasje da John ble født. Det var av tre, malt hvitt med grønne vinduer. Nede var det gang, kjøkken mot syd, og to rom og kammer. Det var Johns far, Herman Petersen Strand fra Tamburen i Torsnes, som hadde latt huset oppføre, antagelig både med egen og leiet hjelp, litt før siste århundreskifte. Grunnmuren var av granitt, store stener. Den hadde Herman satt opp selv. Stenen ble tatt ut forskjellige steder i nærheten og lagt opp uten mørtel. Det var viktig at stenen ble hogd til og formet så den lå godt. Størrelsen på grunnmuren er antakelig 8 x 9 meter. Huset lå nord-syd, og inngangen var fra øst. Huset står fremdeles og er godt vedlikeholdt, men er ikke lenger i familien.

I kjøkkenet var det bakerovn, tallerkenhylle på veggen, kjøkkenbenk med skap, og skap over, et stort klaffebord, hjemmelaga benker og taburetter. En vanlig vedkomfyr med to eller tre hull, hvert hull med mange løse ringer. Det var ikke innlagt vann, men plass til vannbøttene enten på benken eller på en krakk. Vannet ble båret inn med åk, fra den såkalte "Mærrapann-ila" som fremdeles eksisterer. Den ila frøs aldri, sier John, samme hvor kalt det var, og gikk aldri tom, i hvert fall ikke den gangen. Idag brukes ila av ganske mange hytter, og Ørseng gård, men likevel skal det mye til at den ila går tom. Det er en helt spesielt god kvalitet på det vannet. Her kommer folk tilogmed utabygds fra for å hente vann i den ila. Det var ikke strøm. Ikke før i 1916 begynte de å sette opp stolper til å føre strømmen frem til Ullerøy. På Strand, som hos alle andre, var det parafinlamper, også i taket. Fjøslykta var firkantet og hadde stearinlys, senere ble det parafin på den også.

I rommet innafor kjøkkenet sov mor og far, det ble også brukt til opphold ellers til hverdags. Der sto en dobbeltseng, veggklokka hang der, med pendelen som gikk att og fram. Far trakk opp klokka hver kveld. Der sto en stor etasjeovn. Og vogga sto der. John husker godt vogga. En gang han skulle vogge en av småsøskena fant han på å ville prøve å stå på vogga, med en fot på hver av knottene på fotenden. Det gikk ikke helt bra. Han blødde noe forferdelig da han datt og slo seg, direkte med hodet inn i etasjeovnen, og ennå har han arret i panna fra det "eventyret". Det var blomster i vinduene, og gardiner. Og rokken sto også i det rommet. Den ble veldig mye brukt. Vi hadde sauer bestandig, sier John, mange sauer som ble sluppet på Torsekalven om sommeren, satte ut tidlig på våren og hentet hjem igjen sent på høsten. Det var ingen lett jobb, for sauene var blitt

nesten ville. Om høsten ble sauene klippet, og mange slaktet. Av ulla spant mor garn som gikk til sokker og strømper. Og vi barna måtte hjelpe mor med å karde. Hele vinteren satt mor og spant garn og strikka. Sokkene kalte vi for "laddær". Vi sa ikke strømper heller, vi sa "hosser". I det rommet ble det fyrte hele vinteren, med ved.

Det andre rommet var en stue som bare ble brukt til stas. Det var en ovn der, men den stua sto mye kald om vinteren. Den ble brukt til jul, f.eks til juletreet, eller når mor hadde Kvinneforeningen. Bare ved spesielle anledninger. John mener å huske at det sto et stort rundt bord der, og en buffe, med noen pene gjenstander på. Både bordet og buffeen var mørke brune.

Gulvene var ikke malt, ikke på kjøkkenet heller. Gulvene ble skurt med vann og grønnsåpe hver lørdag morgen. Far var ofte i byen på lørdagene, med fisk kanskje, eller på mølla, og da skulle det være klappet og klart når han kom igjen. Han kjørte med hest og vogn. Som regel Johns to eldre søstre som skurte gulvene og gjorde rent.

Kammerset hadde jentene rådighet over, og der kunne de ha besøk av venninnene sine. Etterhvert ble det innredet et rom i annen etasje, den eldste broren lagde det rommet. Han var femten år eldre enn John og het Peder. Der kunne han (Peder) ha kamerater på besøk.

Av uthus var det først og fremst fjøset og låven. Det var et murstensfjøs, hvor det sto både hest og kuer og gris og sauer, i forskjellige garder, da. Fjøset var i grunnen stort i forhold til låven. Fjøset og låven var i ett, og kanskje også stort i forhold til jordveien. Men far drev med så mye, bl.a. stenkjøring, og skulle ha plass til vogner og forskjellig. Jordbruksredskaper sto på låven. Og la'en (låven) ble brukt til høy. Utedoen var bygd inntil fjøset, på sydsiden. Den hadde to hull. Når det var mørkt på vinterkveldene var det godt å ha selskap til det lille huset. Låven var rød. Det de malte med var en blanding av sildelake og et rødt pigment. Det var som regel tre-fire kuer. Og en gris, det skulle være julegris. Stort sett var det jentene, sier John (dvs hans to eldre søstre Hanna og Helga) som melket. Den melka som vi ikke brukte sjøl ble båret i spann bort til gården Berg Nordre, for der var en melkerampe. Melka gikk videre til Melkefabrikken på Alvim (?). Mor hadde kjerne og lagde smør selv. Bl.a. søndagsmelka fikk vi ikke levert, så den måtte vi kjerne.

I 1916 flyttet familien til gården Ørseng, tre-kvart kilometer lenger nord, og en større gård. Huset var større, men rominndelingen i prinsippet den samme: kjøkken, et kombinert sove- og dagligrom, en finstue, gang og et kammers nede, og et soverom oppe. Senere ble det bygd om oppe, på tjue-tallet, og da ble det både kjøkken og et rom til oppe. Etterhvert ble både fjøs, låve og stall bygget opp på Ørseng, og stabbur og bryggerhus, og skjulet ble bygget på. Også kjelleren måtte restaureres. Det var bare jordgulv der fra før, Herman fikk støpt sementgulv.

På begynnelsen av 20-tallet begynte det fenomenet i Ullerøy som het å ta imot badegjester. Da flyttet sjølfolket ut i bryggerhuset og hovedhuset ble leid ut, fra omkring St.Hans til begynnelsen av august. Slik var det også på Ørseng. For barna var det spennende å få byfolk til gården, især guttene syntes det var spennende med byfolkenes tjenestejente. Og det ble jo inntekter av det, både direkte som leie, og fordi badegjestene kunne kjøpe av gårdens produkter, fisk, melk og lignende. Men det fulgte også andre ting

med badegjestene som ikke bestandig var så enkelt, for det var ikke alltid hverken byfolka eller ungene deres oppførte seg sånn som sjølfolket på gården var vant til at folk skulle oppføre seg. Det kunne lett bli ekstra reparasjoner, for eksempel.

I bryggerhuset var det kjøkken med støpt gulv, en diger bakerovn, en vedkomfyr, to smale kjøkkenbenker, et lite hjørneskap og en tallerkenhylle. Separatoren sto på en av de smale kjøkkenbenkene. Rommet innenfor hadde tregulv og var delt av med et stoff-forheng som hang på en snor tvers over rommet. I den første halvdel av rommet var det såvidt plass til et digert langbord med benker på hver langside, samt til en kommode og en stol ved vinduet. Bak forhenget var det en skyveseng og en fast seng. Der sov mor og far, og den yngste jenta, født i 1921. Guttene sov da på stabburet. De to eldste jentene var da, i begynnelsen av 20-åra, flyttet ut. Den ene hadde giftet seg til en annen gård lenger nord i bygda, og den andre hadde post i byen som var Sarpsborg. Dermed hadde mor Olga alt innestellet alene. En slektning sa det slik: Det var synd på Olga, hun hadde bare gutter!

I den store bakerovnen i kjøkkenet i bryggerhuset på Ørseng, mor kunne bake 12 svært brød om gangen. Brødene ble oppbevart i et par rundt beholdere av blikk, omtrent en meter høye, og med diameter litt større enn brødene. "Alle" oppbevarte brød på den måten, og hvis en slapp opp for brød, kunne en bare gå til en nabo og låne, og bringe tilbake med det samme de hadde bakt igjen. Sånn var skikken, sånn gjorde "alle". Mor hadde også ei takke, men brukte ikke den selv. Det var en eldre dame som var så flink til å bake flatbrød. Hun var over hele Skjeberg, og kom kanskje en gang i året til Ørseng. Men ellers bakte nok Oline også (Oline var en "altnuligkone" i bygda). Flatbrød ble ikke spist hver dag, men i hvert fall av og til.

I alt ble det født tolv barn, sju gutter og fem jenter. To av jentene døde som små, en seks, den andre syv år gammel. To av guttene døde som vel seksti år (henh.vis 62 og 65), resten døde som nærmere 80 eller langt over 80. Tre av søskena lever fremdeles, og er i dag 74, 82 og 87. Mor og far døde da de var henholdsvis 90 og 78.

2. Kostholdet.

Til frokost var det hjemmebakt brød. Det var såkalt "surbrød" som mor bakte i bakerovnen. Det var helt sjelden at en fikk noe annet brød enn det, det måtte i så fall være e' vørterkake til helgen, e' vørterkake kjøpt borti butikken. Maten sto fremme på bordet, vi spiste ettersom vi sto opp, sier John. En ting som alltid sto på bordet var sirup. Ikke alltid av den lyseste, kanskje. Sirupen ble kjøpt på butikken i tønner. Det var billigst, og tønnene var nyttige til så mangt, delt i to - horisontalt - ble det avskjæringer som bruktes som vaskestemper bl.a. På frokostbordet var det også sukker. Noen ganger litt stekt fisk, kanskje, rester etter middag dagen før. Til det en kopp melk. Far og mor og de eldste fikk vel en kopp kaffe.

Middagen var poteter og fisk og saus. Eller noen ganger fiskemat som mor hadde skrapet og laget selv. Kunne hende til dessert litt rødgrøt. Det ble plukket en del bær som mor syltet. Vi led jo ingen

nød, sier John. Om søndagen var det gjerne kjøttkaker, en sjelden gang noe annet kjøtt, etter grisen f.eks. Av grønnsaker var det gulerøtter og kål som de hadde dyrket sjøl, og poteter hadde de nok av. Det var også en frukthave, både på Strand og, senere, på Ørseng, forholdsvis stor, og de hadde bra med moreller og epler og plommetrær og pærer. Far var i grunnen veldig interessert i haven. Alt ble plukket og gjemt og tatt vare på. Far fisket hele tiden, både med garn og på sett og med ryser. De hadde nok fisk bestandig, og solgte også mye.

På bordet lå det bestandig en voksduk. Når mor hadde kokt potetene, ble de slått opp i et stort tretrau, og potetene ble skrelt (hvis de skulle skrelles) ved bordet. Skrellet ble lagt på voksduken foran hver tallerken, og ble senere brukt i grisematen. Drikke til middagen var vann. Vi kunne alltid spise så mye vi ville, sier John, og ble alltid mette. Mor så alltid etter at vi spiste nok.

Middagen var klokka tolv, og så var det ca to timers middagshvil. Da tok alle fri, både barna og "døm sjøl". Så var det "eftasverd" klokka 4-4.30. Den var omtrent som frokost: kaffe og melk, brød med sirup eller sukker, av og til kokt egg. Egg tilhørte "Eftasverd", ikke frokost. Til kvelds var det veldig ofte grøt, havregrøt eller havrevelling gikk det mest på. Eller rugmelsgrøt, men den var vi ikke no større begeistra for. Om sommeren ofte med surmelk til, f.eks. tettermelk. Og sukker på grøten. Det var godt.

Hvis det var selskap var det gjerne stek. Vi salta jo ned grisen, og kanskje en kalv, så det var alltid noe kjøtt i saltebalja. Og alle guttene var ivrige til å jakte på fugl, og særlig den eldste gutten var god til å skyte. Så det var mye stokkender og forskjellige andre slags ender, og alker, og traff vi på en hare så tok vi den også. Så de dro jo mye kjøttmat, også, til huset, guttene. Selv har John skutt og kona hans ribbet ender til fire dyner. Ellers i selskap var det sukkerbrød. Det var en kone i bygda som var veldig flink til å bake sukkerbrød, så en av ungene ble sendt dit med egg, og så bakte hun, mot betaling. Hun bakte for "alle". Det ble regnet for vanskelig å bake sukkerbrød i vedovnen. Når det var selskap håpet alltid ungene at gjestene skulle spise så lite som mulig, så det kunne bli en smak til dem! Og noen ganger ble det jo tilogmed bakt to sukkerbrød!

Etterhvert kom det nyere mat i butikken, til og med sirupen som var nokså svart da John var liten, ble lysere etter hvert. Etter første verdenskrig begynte vel forandringene for alvor. Da John var helt liten fantes i Ullerøy kun en sorts brus, den het "Start" og ble solgt på patent(?)flasker, som hadde en lukkeanordning med en gunniring og en klemme. Senere ble det mange flere sorters brus. Men allerede langt tilbake var det både bakkøl og bayer.

Allikevel - på Ørseng holdt kostholdet seg stort sett uforandret i hvert fall til den siste verdenskrigen. Herman fisket trutt så lenge han levde, helt til etter krigen.

Det som ble kjøpt var i hovedsak sukker og salt og kaffe og tobakk og litt krydder, så som pepper og sennep og kanel og risengryn.

3. Helse og hygiene.

På dette spørsmålet begynner John med dyra. Hvis kuene på beite ble bitt av orm, og det var ikke så sjelden, så var det en mann som ble budsendt. Han strøk kua over bittet og "mumla" noe. Og det rare var at det hjalp. Denne mannen var viden kjent, og ble også tilkalt utenfor bygda.

Hvis ungene ble dårlige, gikk det i grøtomslag. Moren kokte grøt av hva som helst mel, la det inn i et håndklær, sydde igjen i endene så grøten holdt seg inni håndklædet, og la det på brystet eller hvor det gjorde vondt. Men sjuke var de stort sett ikke. John husker bare en gang som doktor ble budsendt, da var to av guttene syke samtidig. Det var ingen "kloke koner" uti Ullerøy. Tannlege var det aldri råd til å gå til så lenge John vokste opp. Ble det tannverk, fikk det verke til det enten ble bra eller, med litt selvhjelp, tanna kunne trekkes. Men da de ble større og fikk litt penger selv, gikk de til tannlege.

Mor sydde alt til hele familien i alle år, og lappet og reparerte og sydde om. Guttene gikk med knekorte bukser til de ble konfirmert. Fra da av skulle buksene være lange, og det ble kjøpt en dress. Siden ble det ingen ny dress før en kunne skaffe den sjøl. De to eldste jentene lærte seg tidlig å sy, og hvis de fikk lov å sy seg kjole eller bluse, måtte det jo kjøpes tøy. Men minimalt.

Jordmor måtte hentes med hest fra Hornes. Ellers var det Oline Melleby på Ørseth, mellom Strand og Ørseng, som var behjelpelig med "alt" - både bryllup (kokte, sto i spissen for) og konfirmasjon og begravelse. Tok opp etter meien, var med på tresking og potetopptaking.

Vasking: - Da vi bodde på Strand, vaska vi oss i ansiktet i et fat, sier John. - Men til jul var det opp i en avskjæring - en stor sirupstønne som var delt horisontalt i to - som sto utpå tunet og var fylt med godt, varmt vann. Da var det gjerne et par stykker oppi av gangen, og det var moro. ALLE skulle bades til juleaften, og skifte til rent tøy. Hele sommerhalvåret var det bading i sjøen både en og flere ganger om dagen.

4. Klær.

Da vi var små hadde vi bare bukser som rakk til knea. Det hadde alle. Lange bukser skulle det ikke være før til konfirmasjon. Det var et tegn på at en var voksen at en hadde lange bukser. Derfor ble det kjøpt en dress til konfirmanten, og den ble kjøpt i byen. Siden ble det ingen ny dress før en kunne skaffe den sjøl. Mor laget paktisk talt alt vi brukte av klær, sydde alt til hele familien i alle år, og lappet og reparerte og sydde om. De to eldste jentene lærte seg tidlig å sy, og hvis de fikk lov å sy seg kjole eller bluse, måtte det jo kjøpes tøy. Men minimalt. Og mye ble laget av ulla vi hadde sjøl. Ulla ble først vaska, så lagt utover fjellet eller bakken til tørk når det var solskinn. Da ble det ren og pen ull. Så ble ulla kardet til små fine ruller. Ofte var det vi barna som kardet ulla. Når mor satt ved rokken, kunne det være en av oss som karda. Så fort mor hadde litt tid, var det å ta strikkesøyet, som vi kalte bonningen, og hun strikket både sokker og strømper og votter til alle sammen. Det ble lysegrått. Det klødde litt.

Undertøyet vårt hadde mor sydd. Underbukser som gikk til knea da vi hadde korte bukser, og siden som gikk helt ned i strømpene, til anklene. Da var det godt og varmt om vinteren også. Undertrøye hadde vi visst ikke, men skjorte som mor hadde sydd av stoff som var kjøpt på butikken, og genser når det var kaldt. Sko: Hele sommeren gikk vi barbent, om vinteren var det tresko. Og når vi skulle på skolen om vinteren så var det støvler, som gjerne var kjøpt i Sarpsborg. Far hadde gått i skomakerlære i sin ungdom, så han reparerte støvlene for oss så de holdt i årevis. Og gikk i arv, selvfølgelig, ettersom vi vokste opp. Treskoene våre lagde bestefaren vår, men med åra ble det litt flaut å gå med tresko. I hvert fall på skolen, da ble vi erta. Treskoene ble laga av oretre.

Jentene gikk i skjørt som mor hadde sydd og som jentene etterhvert kunne sy selv. Far gikk mye med det vi kalte storstøvler. Det var skinnstøvler som gikk nesten helt opp til knea. Det lignet gummistøvler, men var altså av skinn. Det var særlig om vinteren for han var mye på sjøen. Da kunne buksene gå nedi støvlene. Støvlene ble satt inn med fett hvis en skulle skyve ut båtene, eller vasse, eller dra va, for eksempel. Måtte også smøres regelmessig for å holde seg myke. Far gikk til hverdags i en gammel, slitt dress. Det var en dress som hadde vært findress engang. Det var slik. Alt begynte som fintøy, men ble etterhvert arbeidstøy, når det måtte komme nytt fintøy. Ikke noe ble kastet. Alt ble brukt så lenge det kunne lappes og repareres, og til slutt ble fillene klippet opp til filleryer. Når vi kom fra skolen, måtte vi skifte av oss skoleklærne og ta på oss det vi gikk med hjemme til vanlig. Mor hadde alltid lange skjørt og stort, nesten fotsidt forklæ som gikk fra livet. Klærne varte veldig lenge den gangen. Vi hadde nok ull til å fornye. Men konfirmasjonsdressene ble kjøpt i byen, og de skulle være mørkeblå. For det meste gikk vi barhodet, men om vinteren hadde vi enten en strikkelue vi kunne dra nedover øra, eller en vanlig sixpence-lue som hadde øreklaffer.

Ungene fra de litt større gårdene hadde gjerne litt penere klær enn oss, og mere kjøpeklær. Det var mange stenhuggere i Ullerøy da jeg vokste opp, det var vel de som hadde det dårligst, med liten inntekt, og det kunne vi jo se på ungene også, på den måten de var kledd. Selv lå vi vel i "mellomskiktet".

5. Familiesamvær.

Hjemme bodde mor og far og søskena. Da jeg ble født var det Peder (15) år, Hanna (13) år, Helga (11), Hans (7) Inga (5) Olav (2). En tid hadde vi også to svenske stenhuggere som losjerende, men det må ha vært noen år før jeg ble født.

Etterpå kom Ingvald, Åsmund og Reidar. Den siste, Karen, ble født på Ørseng i 1921. Men da var mange av de eldste allerede flyttet ut. Vi hadde aldri arbeidsfolk eller tjenerer. Det var bestandig nok av gutter til å hjelpe far. Men for mor var det verre da de to eldste jentene hadde flyttet ut (To andre jenter døde som små), så hun måtte virkelig slite. Men det var vel også mor som styrte mest. Vi ble vel egentlig ganske strengt oppdratt, især at vi skulle være høflige. Både mor og far passet på det. Hvis vi fikk besøk, var det viktig at vi hilste høflig og ordentlig, og aldri blandet oss opp i de voksnes samtale.

Leker lærte vi vel mest fra nabo-ungene som vi lekte med hver dag, og senere på skolen. Hverken mor eller far hadde tid til å ta seg spesielt av oss. Vi lærte etterhvert forskjellig av hverandre og i skolen og på søndagsskolen. John tror at både mor og far var personlig kristne, de var i hvert fall med i Indremisjonen. Arbeidet på gården kom av seg selv etterhvert, guttene lærte av hverandre og av faren. Boklig lærdom kom på skolen.

Hvis vi hadde gjort noe veldig gæli, så fikk vi en klask på rompa, sier John, men bare med handa, og aldri i ansiktet. Noen spesiell belønning var det aldri snakk om.

Mor leste i Bibelen, ofte. Ofte kunne vi høre det om kvelden når vi hadde lagt oss, for hun leste sånn halvhøyt. Men ellers ble det ikke lest noe. Bare senere, etter at de var kommet til Ørseng, fikk de av og til tak i et blad som het "Hvepsen". Det var morsomt. Der sto det mange morsomme historier og sanger, bl.a. husker John en om den amerikanske bokseren Dempsey, og franskmannen Carpentier, han også var tungvektsbokser.

John fikk tak i ei gammel, dårlig fele da han var 11 år. Da hadde de flyttet til Ørseng. Far hadde spilt litt fele da han var yngre, sa han, så han prøvde Johns fele, og da holdt han fela mot maven når han spilte. Ingvald fikk seg trekkspill, en torader, - så Ingvald med trekkspillet, John på fela, og en nabogutt, også på fele, spilte en del sammen, særlig om sommeren, ute.

Det var ikke mye selskaper. Det var konfirmasjoner og bryllup.

Vanlige fødselsdager ble det ikke gjort noe vesen av, men femtiårsdagen både for far og mor, ble feiret. Det var familien som kom. Og naboer. De ble vel ikke spesielt bedt, men kom av seg selv. Da heiste de flagget. Og bevertningen var mest kaker, men også av og til smørbrød. Ellers kaffe og brus. Ingen sterkere drikkevarer.

Begge hadde fødselsdag om vinteren, så det ble ikke noe haveselskap. Det aller første John husker er begravelsen til søsteren Inga. Det var tidlig på høsten, grønn fin bakke. Låvedørene sto åpne og inne på låven sto kisten. Kisten var helt hvit, og det var blomster på. Men bakken var så grønn og fin at John måtte stupe kråke, han forsto selvfølgelig ikke hva det dreide seg om. Men han husker at en nabokone pekte ned på ham og sa til en annen nabokone: Han har det godt som ikke skjønner noe. Dette er Johns aller første minne, da var han to og et kvart år gammel, i september 1910.

Den første konfirmasjonen John husker var Hans' konfirmasjon, antagelig 1916. Konfirmasjonene var som regel i september, i Skjeberg kirke. Det ble tatt bilde av konfirmanten, helt alene. Bildet ble tatt ute, foran skjulet på Ørseng.

Det vanlige ved slike anledninger var at familie og søsken kom, til middag. Det var gjerne kjøttmiddag, med kaffe og kaker etterpå. Noe småtteri fikk de vel i presanger, kanskje av naboer. Det kunne være en liten lommekniv, eller lignende. Selv sto John til konfirmasjon i 1922, for presten Birkeland, i Skjeberg kirke, i september. Da hadde bryllupet til Johns nest eldste søster, Helga, blitt lagt til lørdagen før. Det var så praktisk, for da var det mat igjen til konfirmasjonen.

Det var et veldig stort bryllup. Det var seks voksne brudepiker, alle i helt moderne kjoler, litt korte foran og bak og med spisser ned på sidene. Og hver av dem en liten kurv med blomster. Det var en som spilte fiolin, en bekjent av brudgommen. Oline var med og kokte. John husker at hun holdt på lenge å lage til mat nedi Bryggerhuset. Noe ble slaktet, antagelig en okse, så det var massevis av mat. De

yngre barna fikk holde seg litt vekk. John Ørseng, Olgas bror, hadde den første bilen i Ullerøy, kjøpt antagelig 1920 eller 1921, en T-Ford, med lem bak og kalesje til å åpne. John Ørseng kjørte John Strand til kirken på konfirmasjonsdagen. I forbindelse med konfirmasjonen fikk John en Landstad salmebok av presten. I den var det lagt et lite kort hvorpå presten egenhendig hadde skrevet et lite Bibel-vers, Fra Paulus' brev til Efeserne, kap. 2, vers 8-9. Salmeboka har med årene blitt borte, men John husker fremdeles disse versene utenat. Presten hadde sagt at dette korte med de versene skulle de ta vare på livet ut.

St.Hans

Til St.Hans ble det "løvet", dvs pyntet med bjerkeløv. Hver St.Hans fikk vi fri etter middag, alle barna, slapp luking og alt, forteller John. Da skulle vi i skogen og finne bjerkeløv, og det som var virkelig pent! Bådet store og små grener. Det ble pyntet rundt den lille verandaen ved inngangsdøra, og på stabburstrappa, og på det hvite stakittgjerdet som gikk nedover mot Bryggerhuset. Og kanskje ellers i gården også. Vi satte vår ære i å gjøre det så pent som mulig. Siden hadde vi fri, da gikk vi gjerne til sjøen, og tente bål i kveldinga. Og forskjellig vi fant på. Det hendte at noen hadde trekkspill og spilte. Og når vi ble så store at vi kunne svinge oss litt så gjorde vi det også. Det samlet seg gjerne en hel del nede ved sjøen hos oss. John husker godt at han dansa, det har han gjort bestandig, men tror kanskje ikke de andre brødrene dansa noe særlig. Båtene ble også pyntet, både robåter og snekker som var på sjøen. Det var flere her ute i Ullerøy som var flinke til å spille, både den gangen og nå. Det gikk på trekkspill og fele. Det var vanlig at de som spilte et instrument gikk på besøk til en annen med et instrument, og så ble det spilt, både ute og inne. En av brødrene likte også å synge, særlig på St.Hans nede ved sjøen. Det går gjetord i familien den dag i dag om denne synginga! Det var mest ungdommen som var ved sjøen, ikke så mye dem eldre. Eller de var med litt og satt og så på. Det var alltid fred og ro, aldri no' slagsmål. Men så var det heller ikke no' særlig drikking, annet enn litt øl, kanskje.

Begravelser

Når noen døde, ble de lagt i kiste (John kan ikke huske annet enn kjøpekister) og satt ut på låven. Kanskje den første natten i bryggerhuset til det ble gjort i stand på låven. Eller, hvis det ikke var på en gård, så inn i bestestua. Begravelsen ble holdt på låven, eller i bestestua, eller ute i haven hvis det var pent vær. På låven sto kisten på et par bukker på selve låvegulvet, og det ble hengt presenninger på begge sider mot høyet så det ble som et rom. Der ble kisten gjerne stående noen dager. Til begravelsesdagen ble det pyntet med granbar og blomster. Ofte ble det satt hele små grantrær langsmed kanten mot presenningene, og opphakkert granbar på gulvet, og blomster på kisten. Og så kom det kranser som ble lagt både på kisten og rundt omkring. Det ble gjerne satt opp et par små granbusker ved inngangsdøren til huset, og det ble lagt granbar foran døren, og strødd hakket granbar på gårdsplassen. Selve begravelsen fant sted på låven. Presten kom, og alle som ville være tilstede. Alle sto. Presten sa sitt, og hvis det var noen som ville legge på krans, så ble det gjort der på låven. Eller i haven, eller i bestestua. Det kunne være fine avskjedstaler.

Så kom likvogna. I gamle dager var det hest og vogn. John husker godt en gang lenge før krigen, antagelig midt i tjue-åra, da kjørte han ei lita jente som var død, i hennes kiste på det som han kaller "kjøkkenvogna". Det var en firehjuls vogn, som var litt pen, med hest foran. Da kjørte han den lille jenta fra et hus borte ved Skavhaugen, gjennom Ravneng og Skar til Bergsgrinda (veien gikk der den gangen), og videre gjennom Røaskauen til Ullerøy. De andre kom etter i andre vogner med hest. Vogna til John var svart og tok seg fint ut.

Etter krigen var likvogna en bil, og de som skulle følge kom også i biler. Ved kirken var det pyntet med en gran på hver side av porten, og toppskuddet på begge granene var brukket så de hang ned. Det var et synbol for sorg. Dette er det mest slutt med nå, men John så det i hvert fall på en begravelse ved Ullerøy kirke for bare et år siden. Da var det lenge siden han hadde sett det siste.

Når selve begravelsen slik var forrettet hjemme, gikk man ved kirken rett til grava. Kisten ble senket med det samme. Så ble det sunget et salmevers, antagelig "Så ta da mine hender og før meg frem", og så kom jordpåkastelsen. Og så gjerne et salmevers igjen, og så var det slutt. Den nærmeste familien sto nærmest grava, og så var det egentlig over. Ikke noe med at alle systematisk kom frem til enken og sa kondolerer. Men naboer og kjente som møttes snakket gjerne litt med hverandre.

Etterpå var det samling i hjemmet. Da var det taler igjen, kanskje ganske mange, av naboer og forskjellig. Særlig de gamle ville gjerne si noen ord til avskjed. Det hendte nok at det ble sunget litt også. Bevertningen var kaffe og kaker, på de største gårdene kanskje middag, men for de fleste bare kaffe og kaker. Det var bakt eller bestilt og gjort i stand på forhånd.

Det var ganske mye samvær med naboer og slekten. Først og fremst ved alle spesielle anledninger - og familien var stor - men også at f.eks. naboer bare stakk innom. Det kunne være hver dag at noen stakk innom. Det var gjerne om kvelden. Og uansett hvor smått stell det var, skulle det i hvert fall være en kopp kaffe. Men noe mere behøvde det ikke være. Når de kom sånn, kom de uanmeldt. Og når mor tilbød en kopp kaffe, var svaret gjerne: Nei, du behøver ikke gjøre noe bråk for min del. Men de tok en kopp kaffe allikevel. Og hvis de hadde noe spesielt, så kom gjerne det også frem.

Jula. Da ble i hvert fall grisen slakta, helt sikkert, kanskje tre uker før jul. Det var mye arbeide med grisen. Bl.a. skulle tarmene være gullene rene, for det skulle lages blodpølse, og det var det første som ble gjort i stand av grisen. En av ungene måtte holde blodbøtta inntil grisen når slakteren stakk, og blodet måtte vispes i hele tiden så det ikke skulle levre seg. Det ble ikke jussom regna som noen fornøyelse. De fikk i hvert fall aldri noen av jentene til å gjøre det. Men slakteren var en tøffing og en harding. Føl til å erte, og ville gjerne slenge noe innvolder eller grisehalen særlig etter jentene for å skremme dem. Så ble grisen hengt opp, som regel heist opp ute i vedskjulet, for der var det rent og ordentlig. Så ble den vasket nøye og gjort helt ren. Der hang'en gjerne et par dager, det var jo nokså kjølig i været. Siden skjærtas hodet av, så ble den kløvd langsetter nedover, tatt ned og så partert. Alt skulle tas vare på. Noe skulle være ferskmat, noe skulle saltet. Hodet ble kokt, alt som kunne brukes ble tatt ut og lagt i en persesynte. Å fjerne alt som het itler var viktig.

Lutfisken ble laget hjemme - det var tørrfisk som ble lagt i en

blanding av lut og vann, i minst fire-fem dager, og skiftes vann på hver dag de siste dagene.

Det første som skjedde på juleaften var at alle barna ble vasket og skiftet på. Så var det på med rent undertøy. Juletreet var gjerne hentet inn fra skauen lille juleaften, alle som var hjemme ville være med på det. Det var stor stas. Treet ble satt i bestestua og pyntet på juleaften, av barna når de var rene og ferdige. Pynten var mye selvlaget, mye juletrekurver, flettet av glanspapir, og lenker. I gamle dager fikk man i butikken kjøpt noen små kjeks med et lite glansbilde klistret på. Disse kjeksene ble lagt i kurvene og skulle henge til over jul. Små fugler med klyper på var også kjøpt i butikken, og noen glasskuler og kakemenn, og "sølvpynt" og hvite bomullsdotter. Da ble treet veldig pent. Barna fikk litt penger til å kjøpe pynt for, for "jul er jul", sa far. Og så selvfølgelig talglys, i små klyper. Ikke norske flagg. Det var bare barna som pyntet juletreet, og når det var pyntet og alt ferdig, fikk de ta på seg de pene klærne. Så var det å gå og "sikle" på alle disse kakene til jula var over. Noen presanger var det ikke snakk om. I tilfelle var det et klesplagg eller et par votter eller noe. Kanskje et par tresko.

De gikk ikke rundt juletreet på juleaften, men kanskje på første juledag og senere. Til middag var det lutefisk og ribbe og risengrynsgrøt. Disse tre slaga skulle en ha hver eneste jul. Og ekstraforpleining til kuene og hestene. Det var far veldig nøye på.

6. Arbeidsliv.

Far arbeidet ute på jordene, med redskaper, i stallen og med fiske og forskjellig. Mor arbeidet inne og noe i fjøset. Barna måtte hjelpe til både ute og inne etterhvert som de ble store nok. Noe av de første de måtte gjøre var å passe yngre søsken, særlig vogge dem. Men ellers alt som skulle gjøres, i fjøset, melke, hogge ved etc. Etterhvert ble guttene opplært til å pløye og harve, være med i skogen, i onnene - ja, i alt. Også på sjøen. Herman var egentlig veldig heldig som hadde så mange gutter til å hjelpe seg. Olga hadde de to store jentene så lenge de bodde hjemme, men da de flyttet ut var Olga mest alene om innarbeidet. Men det kunne også være at guttene måtte hjelpe til inne, f.eks. når Olga var gravid og kanskje syk. John husker godt en lang periode hvor han hadde vasket opp mye, "da sa far: nå har du virkelig vært flink i lang tid og vaska opp hver eneste dag etter hvert måltid, så nå skal du få en Rødegardist av meg". Det var en papirpenge, verdi 2 kroner, som het Rødegardist. 1-kroneseddelen het Bolsjevik. Dette var under første verdenskrig, i 1916 eller -17.

Stort sett arbeidet Herman hjemme. Men han hogg en del sten, bl.a. har han hugget og satt opp gråstensmuren til Berg skole i Ullerøy. Han hadde bare med seg en - Jørgen Nordli - og han var en ung mann. Foreldrene til John var derfor aldri uten arbeid, og John har aldri vært med på at foreldrene har vært arbeidsledige.

Noe lønn var det aldri snakk om for barna for det de gjorde på gården. Lønn fikk de først når de etter konfirmasjonen kom ut og tjente.

8. Fritid sommer og vinter.

Kamerater og lekekamerater var ungene på nabogårdene, og på skolen lekte de jo med hverandre. Av leker var det "husker" som ble hengt opp i trærne, og så spilte de "mølle" når de var inne. Det var et brettspill, den ene parten brukte kaffebønner eller små knapper, for eksempel, og da hadde motparten gjerne små biter som var klippede opp av fyrstikker. Ski hadde de, som var ganske lettvent laget. En svær gammel sirupstønne ble slått i stykker, og av den ble det jo flere par med ski, som het "tønnestaver". De spikret på en bøyle av lær, til å sette foten i. De hadde en fin bakke borte ved Tjørna (tidligere linhus), og et hopp nedover mot veien, og så videre over veien. Der samlet ungene seg. "Ja, det har vært mye jubel borti den bakken", sier John. Da sang de "Ja, lystelig det er i nord, blant fjell og li og fjord" - særlig når en hadde gjort et fint hopp. Så var det den gangen John fikk skøyter. En dag spurte faren, Herman, om John hadde lyst til å være med til Fredrikstad. Det var midt på vinteren og bitende kalt, men John ville selvfølgelig gjerne være med for han hadde aldri vært i Fredrikstad før. Han var den gangen omkring 12 år, og det var ca 18 kilometer dit. De dro med hest og slede. Noen ganger måtte de gå av sleden og springe ved siden av for å holde varmen. Men Herman hadde en søster som bodde på Byens Marker, så der var de inne og fikk kaffe og mat og fikk varmet seg før de dro videre. Hesten sto ute og hadde fått dekken over seg, og høy. I Fredrikstad gikk de til en jernvarehandel, og til Johns store overraskelse spurte Herman etter skøyter. Ja, mannen kom frem med et par fine snabelskøyter, og så sier han til John: Få se på foten din. Og John rakte fram foten og mannen la skøyta oppunder støvlen. Og han prøvde den ene og han prøvde den andre, og da forsto jo John at det var han som skulle ha skøytene. - Og jeg ble veldig glad, kan du skjønne, sier han. Det var ikke hvem som helst som fikk skøyter den gangen, men det var et par gutter til som hadde skøyter så han fikk noen å konkurrere med. Da gikk det så det spruta, i sterk konkurranse, både på dammene, og på isen på sjøen. Fotballer lagde de av filler, de kaltes da også "filleballer". En sjelden gang hvis de hadde noen øre, kunne de "kaste på stikka".

9. Skolegang.

Det var under en kilometer til skolen. Det var Berg Skole i Ullerøy. Den ble tatt i bruk i 1915. Der var det to nokså store klasseværelser, og leilighet i 2. etasje til lærerinnen eller læreren. John begynte der det første året den skolen var i bruk. Det var tre klasser som ble kalt første og annen og tredje klasse, men det gikk barn av forskjellig alder i alle klassene. På den måten gikk man to år i første klasse, som egentlig var første og annen. Så gikk man to år i annen klasse som egentlig var tredje og fjerde, etc. De første årene var naturligvis for lærerinnen, og Johns lærerinne het Eline Bø. John likte best historie og regning, likte veldig godt å høre om Tordenskjold og sånne berømte personer. John gikk syv år på skolen, det var det vanlige. Så gikk han en vinter på aftenskolen, det var også på Berg Skole. John husker godt at læreren leste mye fra Peer Gynt, og fortalte mye om Ibsen. De ble også hørt. John hadde også en lærer som het Bjørkelo, som anla hele haven ved

skolen. Det hadde seg slik at enkelte av gårdene der ute i Ullerøy hadde en torvmyr oppe ved Brandstorp, på Pirkumbak. Der stakk de torv om våren som ble kjørt hjem om høsten. Dette fikk lærer Bjørkelo være med på, og på den måten fikk han mye torv som han blandet i sandjorda rundt skolen, og der plantet han bl.a. frukttrær.

Når det gjelder straff og belønning, så var det vel ikke så mye belønning, sier John tørt. Og straff var mest ørefiker. En gang lå John selv tynt an. Han hadde prøvd seg to ganger på et regnestykke på tavlen, men det ble ikke riktig den tredje gangen heller. Da ropte læreren: - Skal du ha deg en under øret! Og John som var strengt oppdratt og hadde lært at man skulle være høflig, svarte pent: - Nei takk. Da måtte læreren snu seg og smile, og det ble ingen ørefik. Ellers var det ganske vanlig at de måtte sitte igjen på gangen en time, helt alene. Det var gjerne når noen ikke hadde kunnet lekse, eller hadde gjort noe gærnt.

UNGDOM

1. Barn til voksen

Det som markerte overgangen var først og fremst konfirmasjonen. Vi gikk for presten i Skjeberg kirke, hele sommeren. Vi gikk for det meste, og somme ganger rodde vi til Høysand og gikk derifra. Da rodde vi fra Værbau. For å gå til Skjeberg måtte vi regne minst en time, vi var flere i følge og sprang om kapp litt somme tider, så veien gikk vel egentlig fort. Hvis en bare skulle gå hadde det vel tatt halvannen time - eller to. Det var ca 12 kilometer til kirken. Jentene gikk en annen dag. Som regel hadde vi med noen øre så vi kunne kjøpe et wienerbrød eller et par boller ved Skjeberg stasjon når vi kom tilbake fra presten. Presten het Birkeland, han var i fra en bygd som het Birkeland, på Vestlandet eller Sørlandet. Meget streng. Det var ikke noe med å jangle der. Men det var det ingen som tenkte på heller. Vi fikk lekse hver gang, som regel salmevers, og ble hørt. Så fikk vi beskjed om at vi måtte ikke fly ute om kveldene, og at vi måtte oppføre oss skikkelige. Hvis noen gjorde noe "gærnt", kunne han bli "dreven", som det het, d.v.s. utestengt fra konfirmasjon. Det var vi jo redd for, for vi hadde hørt at det hadde hendt noen ganger. Vi var inne i sjølve kirka til undervisning. Det er en veldig gammel kirke, fra 1100-1200-tallet, som til å begynne med lå på en øy. Den kirken er veldig pen, med voldsomt tjukke murer. Det må ha vært et veldig strev for å få den satt opp. De må vel ha funnet "ville" stener, for det var jo ikke redskap eller noe å skyte med den gangen.

Det gikk vel et par timer inne hos presten. Vi sang salmer, og ble hørt, og hørte på at presten forklarte. Det var nok ingen som sovna, vi var jo veldig redde for prester og lensmann og all øvrighet.

John gikk også på søndagsskole, på Berg skole i Ullerøy, Skjeberg, for Johan Ravneng, og har i det hele tatt fra tidlig alder vært interessert i kristendommen. Han ba alltid sin aftenbønn - "Kjære Gud jeg har det godt, takk for alt som jeg har fått. Du er god, du holder av meg, kjære Gud gå aldri fra meg. Pass på liten, pass på stor, Gud bevare far og mor.

Selve konfirmasjonen gikk veldig bra. Ingen strøk, alle ble konfirmert.

Presangene var litt småting av naboer og forskjellig, og den fineste presangen var 10 kroner som han fikk av sin nygifte søster og svoger. Det var kjempemye penger den gangen. Timelønn den gangen var en krone.

Til konfirmasjonen fikk John blå, fin dress, med lange bukser. Den var kjøpt oppe i Sarpsborg, ikke sydd av moren, og det var første gang John hadde lange bukser. Og skyggelue med svart skjerm. Det eksisterer et bilde av John, tatt om morgenen før de skulle kjøre i kirken, der han står i den nye dressen og med skjermelue foran onkelens bil.

2. Planer.

Det var aldri snakk om "planer", det var bare om å gjøre å få seg en jobb, ta hva som helst. Den første jobben John fikk etter konfirmasjonen var som gårdsgutt hos Anton Karlsøen på Søndre Karlsøy som antagelig var søskenbarn til Johns mor. Der var John fra flytting til flytting, dvs fra 14. april til 14. oktober. For det fikk han betalt 100 kroner, pluss kosten, og Anton var selv hjemme på Ørseng og betalte summen, og Johns foreldre så at han fikk pengene. Neste vår ble Anton syk og bad John om å overta våronna og være der fremover, men det turde ikke John, han syntes det var for stort ansvar, at han var for ung til det, 15-16 år. Så han ble hjemme og arbeidet der.

Da han var 17 fikk han jobb på Karbidfabrikken på Hafslund. Det var det en av ingeniørene på Karbiden som ordnet da han ble "badegjest" på Ørseng og bodde der hele sommeren med sin familie. Det var sesongarbeid, og det var mye stopp og streiker, så det ble mye forskjellige jobber også andre steder. F.eks. i Vestfold på gård. Men på Karbiden flere ganger. Det meste var han på "kalkovnen", og var også en slags visergutt for ingeniøren. John hadde etterhvert fått seg motorsykkel, og kjørte mange forskjellige slags ærend, for eksempel til byen og hentet mat når fruen var på landet, eller på leting etter junior som var litt vidløftig og ble borte av og til. Aller først var timebetalingen kroner 1.03. John husker han var veldig glad som fikk såpass lønning. Etterhvert steg jo lønningen noe, og til slutt var det akkord på kalkovnen, da ble det kr. 2,47 eller 3,47. Det var på skift. I alt jobbet John til og fra på Karbidfabrikken i ca 10 år.

I annen etasje hjemme på Ørseng bodde en mann som først prøvde seg som bussjåfør, men som senere ble stenhogger, og han ville ha med seg John. Det må ha vært midt i 30-åra. John har hogd sten mange forskjellige steder, bla. i Skaråsen og i fjellet hjemme på gården, i Torsøfjellet, i Tinn i Telemark.

3. Samvær og normer.

Om sommeren var det spilling og dansing ute. Det var hver lørdag, da samlet alle ungdommene seg. Så satt det en med trekkspill på en sten og spilte og de dansa, til det lysna på sønda'n. Om vinteren var det mest på Folkvang på Skjeberg. Det var et lokale som Bondelaget eide, men som ble leid ut når det var ledig. Det var det eneste stedet, det var ikke noe lokale til dans "ut'i Røa". På Folkvang vanket John

helt fra konfirmasjonen. Da han ble eldre ble han medlem av Stenhoggerforeningen, den foreningen leide også Folkvang, og når de hadde fest så hadde de med musikk sjøl. Noen ganger var det filmfremvisning. Det ble avertert i avisa, da kunne hvem som helst komme.

Det kunne være en del fyll og slåssing på Folkvang. Det kom folk dit fra alle kanter, og ofte måtte lensmannen tilkalles. Drikkevarene var vel mest forskjellige former for hjemmebrent. Ellers var det pol i Fredrikstad, men ikke i Sarpsborg. Når de hadde litt i hue så kunne de bli sjalu. Hvis en gutt danset for mye med en annens jente, kunne det lett smelle. Det hendte ofte. Det var ikke lovlig å drikke inne. Skulle de drikke måtte de gå ut og bak lokalet. Eller kanskje opp i garderoben i 2.etasje. Det kunne for eksempel komme en hel lastebil med stenhoggere og andre ungdommer fra Torsnes. Da satt de bak på lastepanet, hele lemmen kunne være full. For det betalte de 25 øre per stykke. Og da venta bilen til de skulle hjem igjen. John møtte den som skulle bli kona hans der, Ingeborg. Det var det mange som fant hverandre på Folkvang ved Skjeberg. Ingeborg tjente på en gård den gangen, ikke så langt fra Folkvang. Dansekveldene på Folkvang sluttet gjerne ved midnatt. Det gikk i gammaldans. En melodi som gikk veldig mye var "Gamle Svarten".

Kjønnslivet ble overhodet ikke nevnt i hjemmet, det var tabu. Men det var jo dyr på gården, så uvitende var de ikke! Men etter de var konfirmert og kom sammen med andre kamerater, ble nok kjønnslivet drøfta til gagns! Men forholdene var jo helt annerledes den gangen. Hvis en ble glad i ei jente, og kanskje forlova, var det slett ikke bare å komme på besøk og gå inn gjennom hovedinngangen. Da var det å lure seg inn gjennom vinduet. En gang hadde de vært på fest på Folkvang, langt ut på høsten, og John fulgte Ingeborg hjem. Det var surt og kalt, og de ble enige om å gå inn. Da gikk Ingeborg inn den vanlige døra, mens John var nede på låven og henta en diger stige. Den var så langt at den rakk over vinduet i annen etasje, helt opp i gavlen, så John måtte på en måte kripe på innsiden av stigen for å ta seg inn gjennom vinduet. Om morgenen skulle Ingeborg i fjøset og melke klokka fem, men John var trøtt etter festen og sa "jeg trur jeg slapper av litt til". Da han våknet igjen sto sola høyt over åsen bak Skjeberg stasjon, og gode råd var dyre. Men stigen måtte jo ned. John måtte nærmest hoppe ut for å få tak, men ned kom han, og begynte å "liste seg" langs husveggen med stigen på ryggen, på vei tilbake til låven. Men som han gløttet opp mot inngangsdøra så sto jamen husbonden selv og slo seg på knærne og lo og lo. Men han sa ingenting, og han fortalte heller ikke til kona si, som slett ikke alltid var så godslig.

Røking var ikke så vanlig den gang John vokste opp, men blant stenhoggerne var det vanlig med skrå eller snus. De hadde jo ikke tid til å stoppe og røke, men snuse kunne en gjøre mens en arbeidet. Det var nok et skille mellom stenhoggere og bønder. Bøndene hadde vel gjerne litt penere klær, og holdt seg litt for seg sjøl, i bondelagene sine. På dansen på sommerkveldene var de ikke med, det var tjenestefolk, gutter og jenter, og stenhoggere, mere alminnelige folk. Enda John egentlig var bondegutt, var han også sammen med alminnelige folk, f.eks de som arbeidet på Tegilverket, barna til fiskere og lignende. Han likte seg best der. Og de fleste bøndene holdt seg for seg selv.

4. Militærtjeneste.

Det året John fylte 20 år ble han innkalt til sesjon, til legeundersøkelse på Sarpsborg gamle rådhus. Det var slik det var - de ble innkalt når de var 20. Der var det jo da jevnaldrende fra hele distriktet. Der måtte de klå seg helt nakne, og så inn til doktoren til full undersøkelse. Han lyttet på dem og kjente på ben og armer og muskler, men blodprøve tok de ikke. Så spurte doktoren om de hadde noen spesielle ønsker. Da sa John at han helst ville ha vintereksersis, for om sommeren var det lett å få en jobb, lettere å få arbe' bortover. Og året etter, i 1929, fikk han brev at han skulle møte i Oslo den 15. oktober til tjeneste i 3. gardekompani, og møtestedet var Majorstuen i Oslo. Han tok toget fra Sarpsborg, billetten kosta 5 kroner. Han var veldig spent. Han hadde jo aldri vært i Oslo noen gang. Men på toget innover traff han fire-fem stykker som skulle møte samme sted, og de hadde vært i Oslo før, så han hadde ikke noe besvær med å finne frem. En av dem, fra Tune, hadde vært flere ganger i Oslo med grønnsaker og stått på torvet, og var godt kjent.

På Majorstuen ble det en enda mer grundig undersøkelse, og det var ikke alle som gikk igjennom den prøven. Men de som gjorde ble marsjert ned til Østbanen, og sendt med toget til Elverum. Da var det jo befal med. Fra Elverum måtte de over broa for å komme til Terningmoen, og der ble de installert i brakker. Det var vanlig rekruttjeneste. De fikk uniform og våpen, og var halvannen måned der. De ble særlig trent i disiplin og nøyaktighet, for de tilhørte jo Garden. Offiserene var veldig strenge. Mye skyteøvelser var det også. John trivdes godt, syntes det var veldig artig, ble kjent med mange.

Omkring 1. desember bar det tilbake til Oslo igjen, direkte til Kasernen i Kirkeveien, vis a vis porten til Frognerparken. Når de hadde litt tid, ruslet de mye i Frognerparken. Arbeidet i Vigelandsparken hadde begynt den gangen, arbeidet pågikk også på Monolitten, som var bygget inn i et hus med stillaser på innsiden. Kapteinen het Høyerdahl-Larsen, en veldig hyggelig kar, og de begynte straks med vakttjenester. Det vekslet mellom Akershus og Slottet og Kasernen. John gikk sin første slottsvakt første nyttårsdag 1930, ved forporten. Akkurat den dagen var det jo en masse som spaserte foran slottet, så mye folk at de to som var på vakt rett og slett ikke kunne få gått frem og tilbake. De måtte rett og slett stå stille ved skilderhuset til det ble mindre folk. En gang senere, ut i mars, sto John en formiddag på vakt ved skilderhuset på baksiden, ved porten ned mot Parkveien. Han var den eneste vakten. Da fikk han se to som kom fra Slottet og nedover veien mot "hans" port. Det var en høy mann og en liten dame, og da de kom litt nærmere skjønnte John at det var Kong Haakon og Dronning Maud. Gardistene hadde fått beskjed at det kunne slumpe at Kongen og Dronningen tok en liten tur på byen, på egenhånd, og de hadde fått nøye instruks om hvordan de da skulle gjøre. De hadde også telefon i hvert skilderhus, og det hente rett som det var at telefonen ringte midt på natten for å undersøke om vakten tok telefonen med en gang. John ventet til de to var nærmere, så gikk han fort og åpnet den lille porten, og fort tilbake til skilderhuset og presenterte gevær. Kongen tok av seg hatten og hilste, smilte, og Dronningen nikket vennlig. Så var det å lukke porten igjen, og holde øye med veien ut

til gaten for å se når de kom tilbake. Så var det samme prosedyre: opp med den lille porten, fort tilbake til skilderhuset og presentere gevær, og igjen tok Kongen av seg hatten og nikket og smilte. Det var ingen andre i Johns kompani som opplevde akkurat dette, og John synes han var spesielt heldig. Kongen og Dronningen passerte jo bare to-tre meter fra ham. Litt nervøs var han jo, og litt lettet da det hadde gått bra. Men veldig moro, noe han aldri glemmer. Nå i sitt 88. år har han nettopp vært i Oslo, ved Slottet, for å se på skilderhuset, og det sto akkurat som det sto den gangen.

Også den gangen ble gardistene foran Slottet fotografert, men ikke på noen måte så mye som i dag. Det var fint å være gardist, sier John, men anstrengende ved hovedporten. Der måtte de gå frem og tilbake i ett sett i to timer, og snu nøyaktig på samme tid de to vaktene. Helt nøyaktig. Det var to timers vakt og fire timers fri. Slik gikk døgnet fra kl. 14 til kl. 14 den andre dagen. Da var det vaktskifte. De oppholdt seg i det huset som står nord for slottsplassen den dag i dag. De kledde ikke helt av seg når de skulle sove, men leverte fra seg ammunisjonen hver gang etter de to timene. For de gikk med skarpe skudd i magasinet. Og fikk nye skarpe skudd når de skulle ut igjen.

John var inne i seks måneder, fra 15. oktober til 15. april. I den tiden var det også, antagelig midt i mars, en større øvelse for alle våpenarter som varte i flere dager. Den ble holdt i Lommedalen nordvest for Oslo. Fra hvert Gardekompani (det var fire) ble det tatt ut en tropp på 10-15 mann, og John var med i den troppen som ble tatt ut fra hans kompani. John forteller: Vi gikk på ski fra Oslo - helt fra Majorstuen, tok ikke bane eller buss eller noe - med full pakning og gevær. Det var masse snø, og ikke oppgått så vi måtte skiftes om å brøyte løype. Vi gikk i mange timer til det stedet i Lommedalen der teltene var satt opp. Vi var helt utslitte da vi kom frem, og gjennomvåte av svette. Der sa offiserene: Klå av dere, og rull dere i snøen. Det gjorde vi alle sammen. Det kjentes ikke kaldt ut, bare behagelig, så svette som vi var. Så fikk vi utdelt helt rent og tørt og nytt undertøy. Og så var det å innstallere seg i teltene. Det var store telt, men uten bann. Men det var strødd halm og granbar på gulvet. Og det var så mye snø at teltene var snødd nesten halvveis ned. Hele denne teltbyen lå ved et stort hopp, tett inntil "sletta" og nederste del av unnarennet. Så begynte øvelsene, det ble satt opp to "fronter" av de forskjellige våpenartene som da skulle "krige" mot hverandre. "Krigen" foregikk mye om natten og utover formiddagen; de var som regel ferdig og hadde spist til klokken tolv, og hadde fri etter det. Og da var det ofte hoppkonkurranser. I Garden er det jo folk fra hele landet, og det var mange flinke der som hadde hopping som sin idrett. De beste kunne nok hoppe femti-seksti meter. Og alle vi som ikke hoppet sto gjerne langs ovarennet og så på. Så var det en i fra Rælingen, han sto ved siden av meg, klar til å hoppe. Så sier han: Ta og hopp du og, Strand, det går så fint så. Nei, for alt i verden! svarte jeg, det tørn'te jeg gi meg på! Og så begynte de andre å mase: se og hoppe nå, se og kom deg av gårde. Vi hadde jo ski på bena, det hadde vi alle sammen. Hoppe hadde jeg jo ikke gjort undtagen med tønnestaver hjemme på gården, men vi hadde i hvert fall gått mye på ski den vinteren. Og jeg hadde jo løst!

John satte utfor, han. Og det ble en voldsom fart! Da han merket at han sto da han landet, ble han kjempeglad, men farta ble altfor høy.

Og rett framfor ham lå teltbyen. Han prøvde med litt svinging, de hadde trenet både på Kristiania-sving og Telemark, men farta var og ble for stor - han greide ikke å bremse. Rett frem bar det, og der lå det store offisersteltet. Der satt det offiserer fra flere våpenarter.

Men jeg var veldig heldig, sier John, at jeg "entret" teltet på kortenden, og hadde hele teltet foran meg. Der satt offiserene på benker langsetter, på begge sider. De satt og drakk kaffe og brårygget nå så godt de kunne. Jeg for fremover så halm og granbar skvatt, og ut gjennom teltduken i motsatt kortende. Der rev jeg teltet opp med rota! Hadde jeg kommet inn på tvers kunne jeg vel slått både dem og meg fordervet.

Flau og ulykkelig fortet John seg forskrekket tilbake til sitt eget telt, og tenkte at nå ble det vel kakebu og det som verre var. Han var virkelig lei seg, og krøp langt ned i soveposen. Men det varte ikke lenge før det samlet seg mange mennesker rundt teltet hans og ropte "Dacapo!" Noen kom også inn og kommenterte hoppet. Egentlig meget bra, sa de, men litt for mye "tuppa opp". Fra offiserene hørte han ingen ting. Men kjendis var han blitt, og mye mer enn han satte pris på. Ingen forsømt noen anledning til å peke på "storhopperen". Så dagen etter, da det ble spørsmål om en frivillig til slottsvakten, meldte John seg øyeblikkelig. Men episoden har fulgt ham til denne dag. Fremdeles er det noen som kommer og spør: hopper du noe nå for tia, da John?

Colosseum var akkurat ferdig den vinteren John var i Garden, og "alle" skulle dit og se. Det var kino fra begynnelsen, og den første filmen de så var med Rudolf Valentino. Men så mange kinobesøk kunne det ikke bli, de fikk utbetalt to kroner hver tiende dag. John husker også godt at Oskar Mathiesen og den amerikanske skøyteløperen McLean gikk på skøyter på Frognerkilen. Det kom i radioen, og radioen var ganske ny den gangen.

VOKSEN ALDER

John var 29 år gammel da de giftet seg. Ingeborg var 7 år yngre. De gikk først ringforlovet godt over et år. John arbeidet på Karbiden den gangen, og Ingeborg fremdeles på bondegård. John hadde fått seg motorsykkel som han brukte på jobben og kjørte hver dag fra Ullerøy til fabrikk. Han har hatt tre motorsykler, men ingen bil. Bare traktorer, senere da han ble bonde. Bryllupet sto i Borge Kirke i 1937, og etterpå var det middag hjemme hos Ingeborg, i foreldrehjemmet hennes i Torsnes, hos moren som var enke. De som var der var Johns foreldre, en bror og kona hans som var forlovere, videre to-tre av tantene til Ingeborg, og noen naboer. Det var veldig hyggelig, sier John. Til middagen var det stek, og etterpå kaker og kaffe. Litt taler var det også, en nabo sa noe, og John også, og en av tantene pratet mye. Presanger var det også, kanskje mest penger. De lå der hos Ingeborgs mor om natten, og dagen etter tok de en bryllupsreise på motorsykkelen rundt omkring til litt familie og kjente i Torsnes og Borge for å vise seg frem som nygifte. Først bodde de i 2. etasje hos Johns foreldre, på gården Ørseng i Ullerøy, på kjøkken og et rom. Det var utedo på Ørseng den gangen. Etter ca halvannet år flyttet de til Høysand, og bodde i annen etasje hos Johns eldste bror Peder. Det var kjøkken og et

nokså stort rom og et lite kott som de lå i. De hadde fått sønnen Sverre den gangen, og under krigen ble også datteren Åse født. Flere barn har de ikke. John arbeidet på Karbiden og Ingeborg var da hjemmeværende. Nå har de også fire barnebarn.

John arbeidet mye skift, på kalkovnen var det bare skift. Men John var også mye hjemme privat hos en av ingeniørene og arbeidet både på huset og i haven, malte bl.a. hele huset utvendig og mye inne, og kjørte ærend. Det arbeidet gikk jo da på Karbidens budsjett. Ferie var vel 14 dager.

Arbeidsredskaper på kalkovnene var mest slegga, til å slå istykker kalksten så den ikke var for stor til å gå i ovnen. Det var ei stor, tung slegge, og kalksten mest fra Holland. Til å rake ut kalken var det skuffer med lange skaft; de dro kalken ned i trilleborer som ble tømt ned i et stort hull i gulvet, en slags trakt. Trakten førte ned til noe som het "vaggør", det var en slags vogner som sto på skinnegangen nedenunder. Så var det bare å skyve vogna bort til selve fabrikken som lagde karbid. Nå vaggen kom til et visst punkt, kom det en krok ned ovenfra som de festet til vaggen. Så var det å trykke på en knapp så heiste den seg opp, ble ført inn i fabrikken og tømte seg selv der. Så var det samme veien tilbake, ned på skinnegangen. Der sto de og ventet til vaggen kom ned igjen. Sånn gikk det hele tiden fra skift til skift. Det var antagelig den samme teknikken som hadde vært bestandig, tror John. John husker både streiker og lock-out. Da var det bare å være hjemme eller få seg noe annet arbeid imens. John var ikke medlem av Karbidarbeiderforeningen, for han var allerede medlem av Stenhuggerforeningen, og derfor hadde han heller ikke streikepenger. Skiftet var 8 timer. Men John jobbet også lenge sammen med elektrikerne, og på andre jobber han ble satt til. Bl.a. fikk John og to til akkord på å grave vannledning fra selve fabrikken og bort til Storhaug. Det var A\ S Hafslund som eide Karbidfabrikken den gangen, og Hafslund hadde også mange arbeiderboliger og funksjonærboliger, bl.a. oppå Storhaug og nedenfor på vestsiden og rundomkring der. De hadde betalt for meteren. Enn i dag treffer John av og til den ene av de to arbeidskameratene fra den gangen, nå på pensjonistforeningen.

Stenhogger

John har hogd mye sten, noen ganger i lengere perioder og noen ganger i kortere. Det var ettersom det kom bestillinger. Han arbeidet for et firma i Fredrikstad som het Emil Johansen, og en av formennene hans bodde i Ullerøy. I Ullerøy hugde de "overalt", men f.eks. i Skaråsen var det et "storbrudd" (eller "storbrøtt" som de sa). Der sto de ca 15 mann. Og der la de ut skinner og hadde en svær kran som kunne løfte svære blokker opp på "vaggen". Først måtte formannen gå og se etter sten som passet: den skulle - særlig hvis den skulle til utlandet, og det var nesten alt - være finkorna og glatt, og helst så "blå" som mulig. For det finnes mange sorters granitt. Når han hadde bestemt hvor de skulle ta ut, så var det tre mann som hadde bare det til jobb å ta ut blokker. De som tok ut blokker måtte ha spesielt god innsikt i fjellet, de måtte vite de forskjellige "klyvene" i stenen, både den horisontale og "ståklyven" og "busta". De markerte også på den enkelte blokk hvordan klyven gikk alle veier. De andre la ut skinnegangen og fikk tak i vagger.

Ettersom de store blokkene ble tatt ut, ble de heist ned på vaggen som igjen la en og en blokk foran hver stenhugger, de var plassert etter hverandre langs skinnegangen. Så var det opp til hver og en av dem å hogge til kantsten eller gatesten eller hva det kunne være. Først ved å grovkile, og så klyve til mindre og mindre stykker. De hadde akkord, og når de var ferdig med en blokk så ropte de høyt "FERDIG", så de hørte det helt opp i stenbruddet og de kunne få en ny blokk. Det er noe som heter brosten, og noe som heter "padde" eller "knott" eller finsten. "Kantsten" er de lange stenene som ligger langs fortauet. Det var en fast person, som regel tjenestegutten på Skar, som kjørte stenen til Værbau til utskibning. Der var det bygd kai så steambåtene kunne legge til, og det var stenhoggerne selv som lasta båten. Oppi bruddet var det også egen smie og egen smed, han smidde kiler og kvessa borra, og lagde "blekker", et tynt stykke stål, nesten papirtynt, kanskje 6-7-8 cm langt og ca 1 cm bredt. Det ble satt en blekke på hver side av kilen, for å beskytte fjellet og så kilen skulle gli bedre ned i hullet. Det var når de hadde borra høla og skulle klyve stenen. Hver stenhogger hadde sitt eget slags telt, eg. bare tak, som de hadde laga selv. Ofte lerret fra gamle melsekker. Men det kunne bli mange forskjellige farger på telta. Når det regna så hadde de i hvert fall noe å stå under. De hadde også en halv tønne, kalt avskjæring (ofte brukt til å vaske klær i) full med grus. Den siste instans de hadde på gatesten var å ha den opp i denne tønna og rette inne og pusse stenen på alle kanter med en firkanta pusshammer. Det var viktig av stenen lå mykt under dette arbeidet. Da var stenen ferdig. Da ble den stablet til formannen kom en gang i uka og telte opp og merka all sten. Det var viktig at han merka all sten, ellers kunne hoggerne levere den samme stenen hver uke! Merkinga var med maling, han hadde en pøs og kost med seg. Samtidig telte han jo da hva hver enkelt hadde gjort. Det hendte vel at noen forsøkte å levere en sten som ikke var bra nok, men den ble vraket øyeblikkelig. Det hendte også at noen da satte seg opp mot formannen og mente at stenen var pen nok. Da kunne det kanskje bli litt brudulje. Ikke alle var like flinke til å jobbe, hadde riktig draget på jobben. Noen kunne bli stående og pusse og pusse på en sten og ble likesom aldri ferdig. Derfor kunne det være stor forskjell på stenhoggerens betaling. Og så var det jo mye sang, og historier - ikke så helt vakre alle sammen! Det var mye en fikk høre! Noen kunne klemme i en ordentlig sang, plutselig, så det ljoma i bruddet. En sang gikk slik: "Han var liten og lett, men du sku' se han gjør sprett. Og når han tar hallingkast, så må en holde seg fast". Stenhoggerne var gode venner, det var aldri noe slåssing. De hadde en egen lita brakke med benker langs veggen der de satt og spiste. Da var å titte rundt seg og se hva de andre hadde med seg av mat. Brødiskivene var ofte inntulla i avisepapir, og det var mye snakk om hva en "hadde på kaka". Hvis noen hadde veldig fint pålegg, f.eks kjøtt eller lignende, så ble det erting - "harr'u vært ute i selskap og fått lura med deg noe nå?!". En annen gang: "Å harr'u på kaka di idag du'æ?" - "Det er den vanlige snøføyka, det". Og snøføyka, det var sukker. Kvinnfolkprat var det hele tida, og alt som hadde hendt i bygda. Politikk var det ikke noe særlig av. Men de fleste, for ikke å si alle, sto i Stenhoggerforeningen. Det var en ganske aktiv forening, som ofte hadde dansefester på Folkevang ved Skjeberg. Foreningen hadde egen musikk med seg når de hadde fester, og det kom også mange fra andre kanter. Særlig flink

til å spille var Gunnar Depui som hadde tysk far. Han var ifra Iddefjorden, men losjerte i Ullerøy. Han spilte fiolin. Så var det Hans Myrdahl som spilte saksofon, og en av Brevikguttene på trekkspill. Gitar var det også. Det var veldig populære arrangement. Hver og en hadde med seg mat selv, smørbrød og kaker, men kaffe kokte de på Folkevang. Og så var det vel en og annen som hadde med seg en liten klunk, også. Vi dansa først, sier John, så var det et opphold da vi spiste. Det var benker rundt hele veggene, damene måtte jo sitte så vi kunne by dem opp. Det skulle foregå på en veldig ordentlig måte, gå frem og bukke pent, det gjorde vi alle sammen. Og følge dem tilbake og takke for dansen.

Slik var det også i Tinn, forteller John, da han var der og hogg sten til Sam Eydes gate på Rjukan. Det var i 1936. Da var de to stenhoggere fra Ullerøy og åtte fra Torsnes. Den ene fra Torsnes spilte trekkspill, veldig flink, han spilte en vals som het "Hemma i hagen", den ble en kjempesuksess. Så de ble invitert på dansefester overalt rundt omkring, flere steder enn de kunne "overkomme". Jentene i Tinn var vant til å danse på en annen måte, mere leiker og folkedans med hardingfele, mens østfoldingene dansa mye vals og hambo, og det ville jentene gjerne lære. De ville veldig gjerne danse med østfoldingene. Ble ikke guttene fra Tinn sjalu da? Jo, sier John, ordentlig sjalu så det holdt på å bli slagsmål. Døm lika ikke det.

Det som var tingen i 20-åra og 30-åra var at en tok det arbeidet en fikk. En måtte stadig være på jakt etter jobb, sier John, det er sant og visst. Jeg vet nesten ikke noe som jeg ikke har vært med på.

Da krigen kom.

Akkurat da krigen kom var John arbeidsløs, men han og en kamerat drev og fiska. Det hadde vært så tjukk is den vinteren, sterk kulde, så isen lå helt til Hvaler. Tidlig på morran den 9. april dro John og kameraten hans med sparkstøtting fra Ullerøy og helt ut mot Hvaler, til et me' som kalles "Linnehøla", nordvest for Linna. - Mens vi sto der og pilka, hadde fått noe fisk og, så begynte vi å høre en dur, en motordur i sør, over Hvaler. Det var antagelig i 8-tida. Og plutselig hadde vi over hodene våre de tyske flya, kom pulje etter pulje. Og som sant var så ble vi ordentlig redde, for døm var jo helt nedpå hodene våre. Døm fløy veldig lavt. Og vi forsto ingen ting, om det var engelske eller tyske, vi skjønnte jo at det ikke var norske fly. Døm skjøt ikke på oss, men vi var redde. Det var antagelig for å se hva vi drev med at de gikk så lavt. For det var flere fiskere bortover, ikke bare oss. Da dro vi opp fiskeredskapen med en gang og sparka hjemover så fort vi kunne. Og det gjorde de andre fiskerne også, som sto bortover isen. Dagen etter møtte John til mobilisering på Borgen skole på Borgenhaugen. Der fikk de uniform, klær, ammunisjon og våpen - en Krag-Jørgensen rifle - og et nummerskilt til å henge om halsen, de kalte det for dødsskilt. Utover i kveldinga kom det lastebiler og hentet dem og kjørte avgårde. Ingen sa hvor de skulle. De kjørte og kjørte i flere timer, innover i Østfold. De ble satt av, sent på natta, i nærheten av det som skulle vise seg å være Fossum Bru. Først ble de straks satt til å omringe en bondegård der det ble sagt at det kunne være tyskere. Men tyskerne var allerede forsvunnet.

Senere måtte de over Glomma, og da gikk de på isen et stykke sør for Fossum Bru. Så gikk de i stilling på østsiden av Fossum. Der fikk de i hvert fall hvile, det var da blitt utover formiddagen. - Vi hørte at det skjøt på vestsida av oss, forteller John. Men selv ble de liggende i stillingene sine et par dager. - Plutselig en kveld fikk vi beskjed om at vi holdt på å bli omringa, og at vi måtte i hui og hast komme oss østover til grensen mot Sverige. - Det ble en marsj som jeg aldri glømmer i min tid, sier John. - Den veien vi skulle gå var det felt trær tvers over veien fra begge sider, for å stoppe tyskerne selvfølgelig. Men for oss med pakning og greier så var det jo rekrutter som simpelthen ikke orka mer, og hvordan det gikk med dem vet jeg ikke. For det var ikke noe stopp. Det var ilmarsj, det var ikke noe snakk om å stoppe. Det gikk i ett kjørtil til vi kom til svenskegrensen. Der tok vi inn i en låve, da hadde vi gått hele natta. Og vi stupte ned i høyet. Men langt utpå søndagen, utpå ettermiddagen, tok offiserene kontakt med svenske offiserer og myndigheter og forhandla om hva vi skulle gjøre. Og da ble det oppstilling, og vi ble ledet over grensen. Der sto svenske offiserer ferdig og tok over kommandoen over oss. Da hadde de norske offiserene ikke noe mer å si over oss. Da marsjerte vi veldig lenge. Men så kom det militære lastebiler og henta oss, og vi ble kjørt avgårde.

De var på mange forskjellige steder, ble innkvartert på skoler og sov på gulvene. De var bl.a. i Orsa, og den siste plassen var Store Tuna (ved Borlaenge). Det var en stor svensk garnison i Store Tuna, der ble de innkvartert, og spiste sammen med svenske soldater. Der fikk de også beskjed om at den som ville kunne søke seg arbeid i skauen. John og to kamerater tok seg jobb i skauen, og hogg ved. Der måtte de holde seg sjøl og kjøpe mat og greier. De fikk leid seg en liten leilighet hos ei enke. - Det var så stekande varmt, forteller John. - Så fikk vi et svært "røfte" i skauen der vi skulle hogge den lange meter-veden. Og den bonden som eide den skauen ga oss nok ikke det beste "røftet". Og all den myggen! Gården het "Store gårdar". I begynnelsen hadde de kun litt penger til å kjøpe rugmel. Så det var å spise ruggrøt i flere dager. I brønnen hos enka gikk det ei gjedde, det sa hun var for at gjedda skulle holde brønnen ren for innsekter og dyr. En dag kom bonden ut til dem i skauen og spurte om noen av dem hadde drevet med jordbruk. Det hadde jo John, så det ble til at han kom opp på gården og begynte der. Da var det bare bonden og John, for kona var på stølen med hele bølingen. Så der ble det ihvert fall ikke noe matstell. Det var en svær fin hovedbygning, og antagelig en nokså stor gård. Men John ble nok "litt skuffa" som han sier. Det han fikk av mat var knekkebrød og surmelk, og sove kunne han gjøre i høyet i låven, sa bonden. Så fikk han høre hver dag hvor dumme nordmennene var. - Dere kan jo ikke styre dere sjøl, så dere kunne blitt under Sverige, sa bonden. Ellers var det alt forefallende arbeid. Men en ting fikk John ros for: arbeidet med ljaen.

Så fikk de plutselig en dag beskjed om å møte i leiren på Store Tuna, og da skulle de sendes hjem. Da hadde de tjent litt penger som de kunne ta med hjem, selv om det ikke var mye. De ble sendt med tog, men alle vinduene var forseglet eller formørket, så de kunne ikke se ut. Ikke kom ikke ut før i Halden. Da var det slutten av august, og da ble de mottatt på stasjonen av tyskere. De kom ikke ut av stasjonsbygningen før hver og en hadde undertegnet et papir på at de aldri på noen måte skulle gå imot den tyske krigsmakten.

Da var det blitt sånn at ingen fikk lov å gå ledig. Hvis du ikke hadde noe spesielt yrke eller arbeid å gå tilbake til så måtte du melde deg på Arbeidskontoret og ta det arbeidet du fikk. Og det var som regel arbeid for tyskerne. Nesten alle stenhoggerne, og andre, i Ullerøy arbeidet for tyskerne. John ble arbeidende først på bunkersen nede på Stortangen i Ullerøy, og ble etterhvert sendt mange forskjellige steder. Han var på Sørlandsbanen, på Sola flyplass ved Stavanger, på veiarbeid på Sotra. Ikke alt var direkte under tyskerne. Arbeidet på Sotra fikk han gjennom et firma i Sarpsborg. Det sto også avertert forskjellig i avisa at hvis du var ledig kunne du søke på de forskjellige plassene. Det var for eksempel en på et snekkerverksted på Skjeberg som søkte arbeidsformidlingen om John kunne arbeide hos ham. Så der var han også noen ganger.

Da de begynte på bunkeren på Stortangen var det tyskere som ledet arbeidet. Disse tyskerne bodde i en hytte like ved, i Asbjørnsen-hytta. Det var en fem-seks stykker av dem, for de holdt også samtidig vakt utover sjøen hele tiden, både natt og dag. Det var tyskere der under hele krigen. De som skulle bygge bunkers var en syv-åtte stykker. De begynte med var å skyte og kaste vekk "skroten" (stenen som ble skutt løs). Men "skroten" kunne også brukes til å lage mur med. John var skytebas der, for han hadde vært med å borre og skyte mye i Skaråsen. Sementarbeidet drev de med som ikke skjöt. Det var både spader og hakker og spett i bruk. Da de var ferdig der, ble de sendt til Værbau, noen hundre meter lenger nordøst, ved hytta til Kristiansen. Der ble det også en bunker, omtrent på samme størrelse. Siden ble det oppe ved Horneskilen, ved Granli nær Østby, og siden nedover mot svenskegrensa: Sponviken først, senere på høydene ved Svinesund. Der arbeidet de lenge. De laget også tankhinder og andre slags hinder med tanke på invasjon.

Innimellom var John også andre plasser, f.eks på Sola flyplass ved Stavanger. Der var han i syv måneder. Det var kommet brev fra en svoger som allerede arbeidet der. Svogeren skrev: her er det arbeide nok, og her tjener vi bra. Så John meldte fra til Arbeidsformidlinga i Sarpsborg at han reiste dit. - Der borte på Sola skulle de ha vekk fakta et helt fjell, sier John, - for de skulle bygge ny flystripe. Og det var et arbe' som varte veldig lenge. Døm hadde begynt på det før jeg kom. Fra begge sider av fjellet ble det arbeidet med boremaskiner, det var ikke noe håndboring der. Jeg både borra og ladde. Ettersom vi borra ble det dytta inn dynamitt, litt og litt, lengst inn i hullet, og fyrt av så det ble større rom inni hullet. Til slutt gravde det seg ut et stort rom inni der, og til det siste skuddet ladde jeg hele dagen og da hadde jeg fått inn hundre kilo dynamitt, sånn gummidynamitt. Sånn drev alle arbeidslaga rundt hele fjellet, men vi så ikke hverandre, så stort var det. Da vi til slutt skjöt, alle på en gang, så løfta fakta hele fjellet seg og ble til store blokker. Hver av disse blokkene måtte sprenges igjen til det ble skrot som kunne kjøres bort på lastebiler. Så måtte hele området slettes så det ble jamt og flatt før vi begynte å støpe stripa. Det var en stripe der fra før, men den vi støpte var lenger og bredere. Til slutt ble hele stripa ferdig, og etterpå ble vi tatt ut et lag til å legge gressmatten på hele skråningen som gikk opp til stripa. Gresset skar vi forskjellige steder utover i omegnen, vi skar og lastebiler henta og tømte, og vi la og javna det pent til. Det ble veldig pent. Det holdt jeg på med så lenge jeg var der borte.

Flyalarmen gikk nesten hver eneste dag, den siste måneden i hvert fall. Det het at vi skulle søke beskyttelsesrommet, og det gjorde vi i begynnelsen. Men det skjedde jo aldri noe, og etterhvert brydde vi oss ikke stort om det.

Men en dag holdt det på å gå galt. Da kom det bombefly midt på dagen og slapp fire bomber etter hverandre. Ingen traff sjølve stripa. Men en felt-esse ca 50 meter fra der John og to kamerater lå i sola og hvilte middag, fikk en fulltreffer. De tre som arbeidet der ble bombet sønder og sammen, det ble et stort krater og bare forrevne kroppsdeler etter dem. John og de to andre fikk et stenregn over seg, men var utrolig heldige og slapp til sammen med skrekken og et kvestet øre. Etter det gikk John til Arbeidsformidlingen i Stavanger og sa han ville forflyttes, og det ble han.

På Sola foregikk arbeidet under overoppsyn av tyskerne, selv om det var norske arbeidsformenn og baser. Da han først kom til Stavanger var John så heldig at han fikk leie rom med full kost hos en trivelig ung prestefamilie i byen. Der bodde han hele tiden mens han var i Stavanger, og syntet han aldri hadde hatt de så bra. De visste ikke hvor godt de skulle gjøre for ham. Til og fra jobben kjørte han med busser som gikk spesielt for arbeidsfolka som skulle til flyplassen.

Senere var han på Sørlandsbanen. Der var det bare nordmenn som ledet arbeidet. Det var også flere andre fra Ullerøy der, og en god del fra Hvaler blant annet. John og en kamerat fra Ullerøy tok toget dit sammen. Først til Oslo, så over på Vestbanen og med tog igjen til Kristiansand, og derfra med buss til Flekkefjord. John ble arbeidende i Sirnes, to mil nord for Flekkefjord, både på tunnel og veiarbeid og mange forskjellige jobber.

Først fikk de dele rom med noen fra Ullerøy som allerede hadde leid seg rom. Der måtte de ligge på gulvet, men det varte bare noen dager til det ble satt opp ei brakke til arbeiderne. Huseieren var norsk, og der fikk de full kost. Det var veldig god mat, sier John. Det var ordentlig brød og fin middag. John tror huseieren fikk ekstra brødmerker for å ha jernbanearbeiderne i kosten. Da de senere kom i brakke hadde de også god tilgang til mat. John mener de må ha fått ekstra rasjoner på grunn av det harde arbeidet. Forretningene der hadde antagelig et spesielt arrangement med myndighetene, arbeiderne hadde i hvert fall aldri noe kluss med å få mat nok. Men John så aldri tyskere der på Sørlandsbanen, den ble vel bygget av Staten? John ble værende der i tre-fire måneder.

Brakka som ble satt opp kunne være kanskje ti-tolv meter lang, og sju-åtte meter bred. Der bodde de femten-seksten mann på den tiden, køyene var bygd tre-og-tre over hverandre. Meningen var at det skulle komme ei kokke og koke for dem, men inga kokke dukket opp, så de måtte holde seg med kosten og koke hver for seg. Da ble det mest å kjøpe hermetikk på butikken og varme opp. Det var ganske hyggelig på brakka, sier John. Om kvelden ble det mest å spise og gå og legge seg, men noe pratet de jo sammen. Men noe dans og festing var det ikke, ikke antydning! Det ble kanskje en tur på butikken om kvelden og få seg snus eller tobakk. John tror de fikk det uten kort.

Selve arbeidet var som vanlig, ikke tyngre enn han var vant til. Formennene var greie, og betalinga antagelig noe høyere enn ellers. Bortimot jul ble det til at John skulle følge hjem til Ullerøy en som var blitt syk, og da ble John værende hjemme. Det ble nemlig stopp på arbeidet på Sørlandsbanen grunn av kulde og snø, men John dro ikke bort senere heller. Han ville heller arbeide nærmere

hjemmet, og da begynte han på bunkers- og veiarbeide igjen, på Svinesundkanten.

Etter krigen.

I 1946, fra 1. januar, ble det til at John overtok farsgården, som var svært nedkjørt på den tiden. Den var (og er) på ca 100 mål dyrka mark og et par hundre mål med skog og fjell. Det var satt ut til 6-8 hyttetomter nede ved sjøen. Det var fem-seks melkekuer, en hest som var 20 år gammel, en liten fjording. Jorda var i dårlig hevd, og redskapen helt nedslitt. Det som først og fremst måtte skje var å drenere og gå over til maskiner etterhvert. John hadde 1100 kroner, så hele gården ble kjøpt på lån. Prisen var 35.000 kroner. De 1100 kronene ble brukt til å kjøpe en hest, igjen en fjording, og til å leve av i begynnelsen.

John satt med gården i vel 20, til sønnen Sverre overtok.

Det var veldig mye som måtte skje for å få dette til å gå rundt. Det var avdrag både på lån og etterhvert redskap, buskapen måtte fornyes, alle jordene skulle dreneres og de første årene var det å grave for hånd. Og de skulle også helst leve av det. Det ble til at både John og kona Ingeborg arbeidet kolossalt mye. Bl.a. var de på sjøen så ofte det var anledning. Det var kolossalt mye fisk på den tiden, og det meste av det de fikk ble solgt. Mye av fisken gikk til en fiskehandler i Sarpsborg, mye også til hotellene i byen. John fikk seg et bånngarn, og der kunne det komme både laks og ørret. Den fisken gikk direkte til hotellene, Ingeborg reiste opp til byen med bussen. Mye ble også solgt rundt omkring ute i Ullerøy. - Det var den måten vi kunne klare oss, sier John. - Ingeborg plukket mye bær og solgte, vi hadde badegjester om sommeren, og så var vi veldig nøysomme sjøl. Spiste veldig mye fisk, og poteter og det vi trengte av grønnsaker hadde vi sjøl. I haven var det epler og plommer og pærer og rips. Det meste av pærene ble solgt. Det var et enormt gråpæretre akkurat på søsja huset, det ble plantet omkring århundreskiftet. Et par ganger solgte jeg også tømmer, og leverte på Underlien i Torsnes. Det ble jo litt penger av det. Det gikk jo egentlig tålig bra. Og folk lura på hvor jeg fikk pengene fra. Men vi sto på nesten natt og dag, og Ingeborg var veldig flink. Sparsommelig, driftig og flink. Det er vel ikke sikkert det hadde gått så bra uten Ingeborg. Men hun var vant til å arbeide, hadde vært tjenestejente på gårder både i Torsnes og Skjeberg helt fra hun ble konfirmert.

John bygde redskapshus, hønsehus, reparerte hele vedskjulet, kledde om alt sammen, for det var alt bare gammelt og råttent. Alle båser i fjøset måtte fornyes, døra var råttent, og det måtte støpes grisegarder. I stallen måtte alt bygges om for det var helt på bann. I kjelleren ble det støpt potetbinger. Med mye mer. Søveggen på låven var råttent og måtte bygges ny. Da skar han bord fra skauen, og en nevø hjalp til å sette den opp.

John bygde også kårbolig. Til den tok han ut materialer i skogen, så både reisverket og kledningen er fra egen skog. Det ble skjært på Østby-saga. Han støpte hele undermuren selv, kjøt ut til kjeller og støpte kjelleren. Det er to store gode kjellerrom. Huset er i halvannen etasje med en grunnflate ca 75 kvadratmeter. Etterhvert

ble det kjøpt traktor, harver, hydraulisk plog og også skurtresker. Dyrene gjorde de seg av med i begynnelsen av 60-åra, de ble solgt på ausjon, både kuene og hesten.

Fiske som binæring.

De to siste åra de hadde gården ble økonomien bedre. Da begynte de med åleryser. John og Arthur Nordal var de første her i Ullerøy som begynte med den sortens ryser, etter forslag fra Arthur. Danskene har vært i området her i "alle år", og henta ål fra fiskerne. Men det vanlige hadde vært å bruke einer-tener, tener laget av slanke einergrener som var kløvd og virret til en slags ryse. Nå foreslo Arthur at de skulle sy spesielle ryser, for nå var det kommet et nytt garn som ikke råtne. Det var nylon, og dette var omkring 1965. John og Arthur kjøpte brukt garn i Fredrikstad. Det var notgarn som kom ifra Vestlandet, for der begynte de nå med trål. De fikk notgarna veldig billig. Etterhvert kjøpte alle ålefiskerne slike garn, men John og Arthur var først i Ullerøy. Arthur hadde fått lov å sette opp ei fiskebu på østsida av Singløya, der satt de og sydde rysene. De sydde rysene sammen, men begynte å fiske hver for seg. 24 ryser hadde Arthur og 24 ryser hadde John. Ingeborg var med fra begynnelsen.

- Den første gangen sette vi rysene ved Torsøkalven, sier John. - Vi måtte jo prøve oss fram, for dette hadde vi ikke vært borti før. Det gjaldt å finne plassane der ålen var. Denne første gangen fikk vi både ål og torsk, men ikke så veldig mye. Så dro vi lenger og lenger utover mot Singløya, rundt hele Singløya. Rysene ble satt med ca 30 meters mellomrom, så vi kom nokså langt med 24 ryser. Og det ble mer og mer med ål til lenger ut vi kom. Og det ble til at vi reiste til nordsiden av Hvaler, ifra Sildefabrikken der ute og vestover og helt opp til Furuholmen uti Løperen. Vi fikk så mye ål så det var ryser som jeg måtte hjelpe Ingeborg å dra opp - for jeg rodde jo. (Det er ikke tyngst å ro, men det er vanskeligst) Rysene var så fulle så vi måtte nærmest velte dem oppi båten, kunne ikke løfte dem. Og det hendte at vi ikke alltid kunne dra alle rysene for vi måtte hjem med fangsten. Det gjaldt å få ålen levende hjem. Vi hadde ei tønne med sjøvann i båten. Der slapp vi ålen oppi ettersom vi dro så den kunne være levende hele tiden. Og vi hadde også med bømme for vi måtte bytte vannet i tønna en gang i blant på veien innover. Måtte hive ta et par bømmer og ta nye. Og når vi kom hjem hadde vi ålen opp i nylon-nett, med så små masker at ålen ikke slapp ut. Det var en slags påse som ble hengt opp i et tau som var strukket mellom et par påler. Og så var det ut igjen med det samme og få med seg resten. Det ble etterhvert mange åle-påser på det tauet.

Så venta vi et par-tre dager før det bar utover igjen. Hvis det var pent vær behøvde vi bare vente to dager. Denne ålefiskinga begynte så snart isen gikk, og kunne vare helt til isen begynte å legge seg om høsten. Jeg har i hvert fall levert ål i november. I begynnelsen da vi var nesten helt alene om dette fisket på innersida Hvaler, ble det masse ål. Men etterhvert så begynte jo andre, og da ble fangsten etterhvert mindre. Det er også stor forskjell på åra. Og nå er det mange som har mer enn hundre ryser hver seg. Danskebåten, eller "Ålekvasa" som vi sier, kom regelmessig på fredag hver fjortende dag. Det var en såkalt brønnbåt, for de skulle ha ålen levende med

til Danmark. Det gikk veldig greitt for seg. Båten lå kanskje rett utenfor Ørnekupe, og vi lå på tøm for å komme frem og levere. Åle- "påsene" ble heisa opp og veid med det samme. Og så ble det notert hva hver og en hadde levert. Og vi fikk en kopi av det papiret hvor vekta var skrevet opp. Båten sørget for at Fjordfisk i Fredrikstad fikk alle opplysninger, og så fikk vi oppgjør gjennom posten etter noen dager eller en uke kanskje.

Dette ålefisket har John og Ingeborg drevet med i alle år, også i sommer, om enn ikke så mye nå. Men de fisket i hvert fall for 6-7000 kroner i sommer også, tidlig på våren. Og rysene er ikke solgt ennå.

- Vi er blitt mer og mer plaga nå de siste åra av folk som stjeler. De tar først og fremst den store røke-ålen som de da leverer til røking andre steder. Det har virkelig vært en plage. Et annet problem er unger som kjører rundt i småbåtene sine og er nysgjerrige på hva som befinner seg under "væla". (Det er gjerne en flat kork som holder tauet til rysa oppe, og det er påbudt å ha fiskernummeret på korken). Så trekker de rysa opp for å se hva det er, og så driver de kanskje avsted, og når de slipper rysa er de kanskje på dypt vann, så synker rysa og "væla" og alt sammen og du finner ikke rysene dine igjen. Så må vi sokne etter dem med en liten dregg, og noen ganger finner vi og noen ganger ikke. Så jeg har to fine soknedregger, sier John.

- Dette ålefisket har virkelig vært interessant, og det er Ingeborg like interessert i som meg, så det går jo bra. Men vi får også mye annen fisk i rysene, og holder oss selv og mange andre familiemedlemmer med ferskfisk. Vi har fått mye rart i disse ålerysene, for eksempel mink, den har vi fått flere av. Den har dykka for å ta fisk, og kommer ikke ut igjen den heller. Og mange pene ørreter. Og svære torsker kanskje på 5-6 kilo. Og veldig fint å være på sjøen. Om sommeren tar vi ofte en tur i land på Singløen eller Torselandet og peller bær, helst tyttebær. Det kan ha blitt fulle bøtter mange ganger. Vi vet jo etterhvert så veldig godt hvor plassene er der bære vokser. Og har med oss mat og kaffe, og spiser og koser oss og peller bær. Det har vi gjort i all ti'. Da henger vi ålen i en påse utafør båten. Og der henger'n bra.

Pensjonister

Da kårhuset først ble ferdig hadde de sommergjester der. Men da sønnen tok over gården flyttet de inn der selv. Det var helt på begynnelsen i 1967, da var John 59 år og Ingeborg 52. Det var jo ingen pensjon å få da, men de klarte seg veldig godt på fisket. Etterhvert som de ble 67 fikk de alderspensjon, men begge er minstepensjonister.

- Vi har i grunnen klart oss veldig bra hele tiden, selv om det kan ha vært slitsomt. Men særlig har vi hatt det bra som pensjonister, sier John. - Det har vært veldig interessant alt sammen, hele livet egentlig. Og vi har ingen uvenner noen av oss, ikke som jeg vet om i hvert fall.

John og Ingeborg sluttet seg til Pinsemenigheten i Ullerøy i 1951. Det var Kristi Menighet i Fredrikstad som hadde en "Utpost" i Ullerøy, forteller John. - Formann den gangen var Jørgen Nordli, forresten den samme Jørgen Nordli som var med far å sette opp

undermuren til Berg Skole i Ullerøy. Muren var av granittblokker som antagelig ble tatt ut i nærheten av skolen. Og som står den dag i dag. Det er en utrolig fin grunnmur, veldig pent gjort! Skolen var helt ny i 1915, akkurat det året jeg begynte på skolen.

Straks etter at John kom med i Pinsemenigheten begynte planleggingen av et eget hus for menigheten i Ullerøy. John ga tomte, og menigheten bygde sjøl. Den første som sto for bygginga var Lars Helle. Tømmer fikk de litt fra hver gård. John og Karl Bergli var de som kjørte tømmeret til saga, og etterhvert ble det den bygningen som nå heter "Salen". Den ble inviet i midten av 50-åra.

Der er det møter hver torsdag og på søndagskvelden, og John og Ingeborg prøver å være med på det meste. Og en gang i året er det en stor fest for alle pensjonistene i Ullerøy. - Og da går de mann av huse, sier John. - Da er det som regel helt stappfullt. Det er utrolig med mye god mat og musikk og greier. I våres ville de at jeg skulle åpne festen der oppe, og det gjorde jeg. Og der ble det både filma og gjort opptak. Ole Johansen og jeg sang en sang sammen, og plutselig da jeg satt på kjøkkenet og spiste på morran i gård og hørte på "Solradioen" så fikk jeg høre meg selv synge på radio! Og så er de med i Pensjonistforeningen. Der er det møter en gang i måneden, oppe på Skjeberg Rådhus, og Ingeborg og John møter opp. Syke er de sjelden. John er blitt operert for prostata, og i hendene, og for noe annet i maven, men er blitt mye bedre etterpå. Og nå er det 10 år siden. Begge to er i full vigør, og fornøyde med tilværelsen.

- Det er mye bedre å være pensjonist i dag enn i gamle dager, sier John. - I gamle dager gikk de jo på legd bortover. Mor husket godt at det var legdefolk rundt omkring, også på Ørseng, og på Ravneng for eksempel. Mor fortalte om en som het Rikard som bodde ute på kottet oppe i 2. etasje på Ørseng i gamle dager. Men allerede på mors tid var det mye bedre. Hun hadde sin egen leilighet i 2. etasje da vi hadde gården, to rom og kjøkken, og vi stelte så godt for henne som vi kunne. Hun gikk i sitt 91. år da hun døde. Men jeg må jo mene at vi har det bedre som eldre i dag enn før. Det er mere åpent og mere samhold mellom folk nå. Vi blir jo bedt alle steder, også til andre organisasjoner hvor vi egentlig ikke hører til. Når det er eldretreff om det så er Indremisjon eller Sanitetsforeningen eller hva det kan være, så blir vi invitert og går til hverandre, og alle er gode venner. Det var ikke sånn for en del år siden. Nå tåler alle hverandre mye bedre, det er helt sikkert. Som godt er. Bare se på Pensjonistforeningen for eksempel. Der har Biskopen vært flere ganger, og presten i Ullerøy, og folk ifra Salen, og folk ifra Bedehuset. Og andre fra andre kanter av kommunen. Det har ikkeno å si om de hører til i Indremisjon eller Pinsevennene eller hva det måtte være. De går i sammen og er bare hyggelige alle sammen. Det skulle bare mangle og! Og så er ikke folk så pirkete lenger om hva en sier og gjør, og det går til og med an å fortelle en morsom historie. Det gikk nok ikke før i tiden, nei!